

DAVID BRAX

Estetiskt värde, värderande responser

The value of art, on this view, lies largely in the richness of the perceptual and emotional experiences it affords us, and the theory of aesthetic value explains the sources of this richness. (p 34)

Alan Goldman, *Aesthetic vs. Moral evaluations*

Sometimes I have an awful feeling that I am the only one left anywhere who finds any fun in life

Graham Greene, *Travels with my Aunt*

HUR SKA VI närma oss frågan om estetiskt värde? Vad är det överhuvudtaget för typ av problem estetiskt värde ställer oss inför? En dominerande strategi det senare halvsekle eller så har varit att undvika den direkta frågan om estetiskt värde består, och i stället omdirigera uppmärksamheten till andra frågor som kretsar kring och gör anspråk på att förklara intrycket att estetiskt värde existerar. Med sociologiska, och i förekommande fall ideologiska, hjälpmedel har man försökt förklara skillnader i smak och värdeomdömen genom att visa hur dessa varit betingade av sociala omständigheter och av mer eller mindre ljusskygga intressen.¹ Frågan om estetiskt värde besvaras i dessa fall alltså inte direkt, via en undersökning vad för slags egenskaper estetiskt värde är, utan istället via frågor om hur vi kommit att tro att det finns en sådan sak som estetiskt värde och vilka omständigheter som fått oss att tillskriva detta värde en viss uppsättning egenskaper (som universalitet, objektivitet). Estetiskt värde tycks sällsynt väl lämpat att förstås som en social konstruktion, och därmed som någonting som bör förklaras bort,

ontologiskt och epistemologiskt sett. Men vetenskapsfilosofen Ian Hacking påpekade i sin bok *Social konstruktion av vad?* att det finns åtminstone två skäl att ifrågasätta en sådan deflationistisk socialkonstruktivism.² För det första: Om ett objekt eller en egenskap X blivit socialt konstruerat så innebär detta inte att X's existens sätts i fråga. Det enda som ifrågasätts är nödvändigheten av dess existens: det är en villkorlig existens, i det här fallet villkorat av sociala/kulturella omständigheter. Även efter ett sådant avslöjande kan X vara ett legitimt undersökningsobjekt, och inte enbart i form av en undersökning av de sociala villkor som gjort X möjligt. För det andra: Även om de specifika egenskaperna hos ett begrepp kan *moduleras* av sociala och kulturella omständigheter, betyder inte detta att vi måste se begreppet som en *essentiellt* social eller kulturell produkt. Att ett begrepp är socialt *modulerat* snarare än *konstituerat* gör en stor skillnad för vad som meningsfullt kan sägas om detta begrepp, och om de egenskaper som motsvarar det. För estetiskt värde innebär detta att iakttagelser om sociala och kulturella omständigheters betydelse när det gäller våra värderingar bör inte självklart tas som underminerande projektet att förstå sig på vad estetiskt värde är. Vi bör ställa oss frågor som ”vilken typ av egenskap kan vara känslig för social/kulturell påverkan på detta sätt?”

Att estetiskt värde tillhör de ämnen som behandlats som sociala konstruktioner har sina särskilda skäl. Det mest påfallande av dessa skäl, och som vi kommer att befatta oss med här, är någonting som varit tematiserat i den estetiska värdeteorin åtminstone sedan David Hume: värde tycks vara beroende av *responser*.³ Den här texten kommer till stor del att handla om hur en egenskap kan vara beroende av responser utan att därför förlora legitimitet eller ontologisk status. Den består av en kritisk genomgång av ett antal responsteorier om estetiskt värde, och försöker visa hur responser kan användas i en förklarande teori om estetiskt värde. En sådan teori kan förhoppningsvis belysa hur estetisk/kritisk praxis kan knyta an till ontologisk mer säker mark.

Responsberoende i ”On the Standard of Taste”

David Hume påpekar att två saker slår oss när vi reflekterar över vad estetiskt värde är.⁴ Det första är att människor skiljer sig åt i vad de uppfattar som värdefullt. Till synes kompetenta bedömare har visat sig vara oense både om vad som gör ett objekt estetiskt värdefullt och om vilka objekt som har

estetiskt värde. Det andra är att det trots detta råder en *viss* konsensus om vilka objekt som är estetiskt värdefulla och vad det är som gör dem värdefulla. Det finns ett relaterat dilemma: samtidigt som de flesta teoretiker verkar vara ense om att estetiskt värde har med responser att göra, så är värde-egenskaper någonting som tillskrivs det estetiska objektet självt; de är någonting som våra mentala akter riktar sig mot och uppfattar som något som föreligger i världen oberoende av våra responser. Mycket av problematiken kring estetiskt värde cirkulerar kring detta skenbart paradoxala faktum: samtidigt som estetiskt värde beror på våra mentala (emotionella, intellektuella, perceptuella, evaluativa) responser på objektet så *handlar våra värdeomdömen inte om dessa responser*. Dessa dilemman är relaterade: det är föga förvånande att om estetiskt värde beror på responser så kommer vi att vara oeniga om vad som har det. Och samtidigt – om värde är någonting som tillhör objektet så borde det vara någonting som är tillgängligt för alla.

Vet vi vad som händer när vi uppfattar värde? Har vi psykologisk självinsikt nog att avgöra huruvida vi säger någonting om oss själva eller om hur världen (i det här fallet det antaget estetiska objektet) är beskaffad? Värdeomdömen kanske mer än några andra omdömen är ambivalenta mellan subjektivistiska och objektivistiska tolkningar.

Hume insåg att även om referens till våra responser är nödvändiga för att värde ska vara en begriplig egenskap, så innebär inte detta att värdeomdömen är rapporter om föreliggande responser. Det finns en mängd olika sätt på vilket våra värdeomdömen kan vara relaterade till responser.

Hume skisserade ett sådant sätt: han postulerade en *ideal observatör* vars responser är det rättesnöre vi strävar efter att närma oss. Det estetiskt värdefulla är det som en sådan observatör skulle uppskatta.

Men vårt värdebegrepp kan vara kompatibelt med, eller belysas av, en lång rad av responsrelationer, faktiska och kontrafaktiska (hypotetiska), konstitutiva eller indikativa. I det följande undersöker jag några sådana förslag.

Vad som ska förklaras

Först är det väsentligt att ställa frågan vad det i själva verket är vi försöker åstadkomma med en teori om estetiskt värde. Vad är det vi försöker förklara? Ett möjligt svar, kanske det enklaste, är att vi vill förklara vad som gör våra värdeomdömen sanna eller falska, eller annars hur det kommer sig att vi tror att de kan vara sanna eller falska då de i själva verket saknar sanningsvärde

eller är uniformt falska⁵. Men värde, om det existerar, kan inte existera enbart för att göra påstående sanna, det måste ha någon annan funktion.

I vidast möjliga bemärkelse kan vi antagligen utgå från att för att ett estetiskt värdeomdöme ska vara korrekt måste det finnas *skäl* att ta del av objektet i fråga. Estetiska värdeomdömen har åtminstone delvis en rekommenderande funktion. Om ett objekt bedöms vara värdefullt innebär detta att oavsett om du gillar det eller inte så finns det skäl för dig att gilla det.

Givet att vi är överens om att detta är en funktion av det som är värdefullt så har vi en ingångspunkt för hur vi ska utforma en estetisk värdeteori: en teori om estetisk värde är en teori som förklarar någonting av *detta*.⁶ den bör redogöra för estetiska responser och för skäl för sådana responser.

I övrigt föreslår jag att vi tillåter oss en viss frihet i hur vi konstruerar vår värdeteori, då ingen vidare konsensus råder om vilka krav som kan ställas på en sådan teori. Vi kan enas om att en värdeteori inte bör göra alla värde-attribueringar sanna eller giltiga, för det är del av den konsensus som råder om vad värde är att vi ibland kan ta miste. Men vi bör vara skeptiska gentemot en värdeteori som tillskriver värdeomdömen sanningsvärden eller annan giltighet, men som inte tillskriver värde till *någonting* av det som det råder konsensus om har värde, eller som saknar någon slags kontinuitet med dem. Kraven på en estetisk värdeteori inkluderar alltså en slags lista med objekt, de flesta, men kanske inte alla, av vilka måste kunna ha värde enligt den föreslagna teorin, nämligen de som det råder konsensus om har värde.⁷ Vi bör också kunna redogöra för estetiska erfarenheter. Vid sidan av 1) estetiska omdömen, 2) deras normativitet och 3) våra exempel på det värdefulla består våra *data* av 4) estetiska erfarenheter/upplevelser. En teori om estetiskt värde bör kunna redogöra för dessa saker.

Med denna uppsättning minimala krav på en värdeteori kan vi så ställa oss frågan: vilken teori förklarar detta bäst? Kan någon teori förklara dem alls? Kan en teori om estetiskt värde redogöra för både dess subjektivitet och dess objektivitet, både värdets universalitet och dess känslighet för kontexter? I det följande kommer jag att undersöka hur en teori som postulerar responsberoende för estetiskt värde kan leva upp till dessa krav. Det är viktigt att förstå att en teori som skall leva upp till sådana krav inte falsifieras av övertygade påståenden om värde som inte motsvaras av värde-attribueringar enligt den föreslagna analysen. Att vara förenligt med alla övertygade påståenden om värde är inte ett av de krav som en teori om värde behöver leva upp till.

Realism och responsberoende

Egenskaper kan bero på responser, och dessa egenskaper kan existera oberoende av existensen av dessa responser eftersom det är ett objektivt faktum angående ett visst objekt att det ger, har gett, kommer att ge eller skulle ge upphov till en viss respons hos ett tillräckligt specificerat subjekt.⁸ Citroner är sura för varelser konstituerade på ett visst sätt, men skulle fortfarande vara sura för dessa varelser även om de inte existerade. Varje objekt har en oändlig mängd dispositionella egenskaper⁹ som motsvarar hur de skulle bete sig under vissa omständigheter, vilka effekter de skulle ha på vissa subjekt, och påståenden om dessa dispositioner är objektivt sanna eller falska. Alan Goldman, som jag snart återkommer till, påpekar att trots att det i alla responsteorier finns en subjektiv sida av dessa relationella egenskaper så är de fortfarande *realistiska* teorier om värde.¹⁰ De är realistiska eftersom responser och de egenskaper som ger upphov till dessa responser är oberoende av vad subjekten *tror* om dessa egenskaper.¹¹

Vad som gör dem *respons-beroende* är att det inte är tillräckligt att beskriva det estetiska objektets icke-relationella egenskaper för att konstatera huruvida det är estetiskt värdefullt eller inte. Vi måste också beskriva ett subjekt som svarar på objektet. Däremot är vi inte tvingade att anta *existensen* av detta subjekt, så länge vi kan specificera hur det är/skulle vara konstituerat. Detta innebär att givet att vi accepterar ett särskilt responsberoende för egenskapen att vara värdefull kommer det att vara en objektivt avgörbar fråga huruvida ett objekt har estetiskt värde eller inte. Att vi behöver hänvisa till subjekt eller institutioner underminerar inte detta: också *deras* existens är objektivt specificerbar. En teori blir inte subjektivistisk bara för att den refererar till subjekt eller subjektiva tillstånd.

Att avgöra objekts estetiska värde är därför inte en särskilt *estetisk* fråga. Det är inte en smaksak från där vi står, det är möjligen en fråga om smaken hos det subjekt vi hänvisar till för att avgöra värdefrågan. Det är en smakfråga från vårt perspektiv bara i det fall då det subjekt vi hänvisar till är oss själva.

Estetiken har oftast ägnat sig åt objekt-sidan av värderesponsrelationen och gjort försök att definiera vissa relevanta egenskaper utan omnämnande av den psykologiska dispositionen hos särskilda bedömare. Därmed har dörren varit öppen för relativism, vissa former av subjektivism etc. Men när denna "relativitet" (responsberoende) bakats in i teorin upphör dess teore-

tiska utfall att vara relativistiskt. Sanningen hos påstående om relationer är, naturligtvis, inte nödvändigtvis relativ. En responsteori om estetiskt värde, därför, är inte nödvändigtvis relativistisk, även om den måste innehålla ett relationellt element.

Vilka responser är det egentligen vi pratar om? I vid bemärkelse skulle vi kunna säga att det är *evaluerande* responser, ytterst sett i form av värdeomdömen. Men detta är föga upplysande. I ett försök att fylla det formella ramverket med innehåll hävdade Hume att det rörde sig om "sentiments", dvs. känslomässiga responser på ett givet (estetiskt) material, och att sådana responser alltid är korrekta, i en mening.¹² De refererar inte till någonting bortom sig själva och är därför, så att säga, självuppfyllande. Detta är långt ifrån fallet med alla mentala responser. I många fall är responserna just sådana att de har ett representationellt *innehåll*, de inkluderar påstående om de objekt de s.a.s. handlar om. Sanningsvärdet hos dessa påstående kan avgöras oberoende av dessa specifika responser. Men de "sentiments" Hume skriver om representerar inte någonting hos objektet. De markerar enbart en viss konformitet eller relation mellan objektet och våra mentala fakulteter. För Hume innebär detta att estetiskt värde inte är en egenskap hos tingen själva: estetiskt värde existerar bara i medvetandet hos den som kontemplerar dessa ting.

"Sentiment" är fortfarande en mycket bred kategori av responser. Kan den avgränsas ytterligare? Hume menar att värdeomdömen handlar om vad som uppvisat en universell tendens att *behaga*, ge upphov till njutning.¹³ Men det är alltså inte bara sådant som uppfattas som njutbart vid ett givet tillfälle som därmed sägs tillhöra det estetiska: det estetiska är något som har en *universell tendens* att ge upphov till njutning under gynnsamma omständigheter. Det finns, med andra ord, omständigheter och orsaker till njutning som värdeomdömen försöker att abstrahera bort från. Egenintresse kan vara en av dessa.¹⁴

Vad vi kan finna när vi söker ett objektivt kriterium för estetiskt värde, menar Hume, är de egenskaper hos objekt som har en stark tendens att ge upphov till de nämnda responserna, och sedan se om dessa kan subsumeras under några tilltalade principer. En sådan objektorienterad kriteriesamling skulle kunna utgöra en slags rudimentär heuristisk värdeteori.¹⁵

Det finns dock en viss spänning här, för emedan Hume anser att den universella tendensen att orsaka (estetisk) njutning är vad vi kan ha förhoppningar om att göra principer av, så anför han samtidigt användningen

av idealiserad individ: en utvecklad smak befinner sig i en fundamentalt *bättre* position att isolera dessa egenskaper.¹⁶ (Den ”universella tendensen att behaga” borde annars vara möjlig att upptäcka även för en människa utan smak, via statistiska eller psykologiska undersökningar). Hume ställer upp en rad kriterier för sin ”kompetenta bedömare”, inkluderande sådant som innehavet av ett starkt förnuft, en ”delikat känslighet”, tränad via långvarigt umgänge med god konst, och frihet från fördomar. Det omdöme som fällt av någon med en sådan karaktär borde fungera, menar Hume, som en standard för smak och skönhet.

Men har vi några indikationer på att våra omdömen närmar sig de omdömen sådana personer skulle ge uttryck för? Att Humes två principer tenderar att sammanfalla? Har vi överhuvudtaget några indikationer på att en idealiserad bedömare alls skulle diskriminera mellan god och dålig smak? Skulle inte en idealiserad bedömare kunna vara en betraktare som kan få ut njutning av *allt*? Finns någonting som stöder antagandet att idealisering skulle leda till konsensus mellan dem som genomgått denna process snarare än till en förfinad oenighet? Hume tillåter viss variation i vilka av dessa principiellt utplockade egenskaper som man föredrar beroende på ålder, temperament och utbildning. Det finns möjlighet att utveckla detta relativistiska element i alla tänkbara riktningar.¹⁷

Estetiskt värde är inte en robust, oberoende egenskap som tillhör det estetiska objektet. Estetiskt värde är i själva verket en fråga om responser på dessa objekt. Men eftersom vi gärna vill tala om estetiskt värde som tillhörande objekt, så föreslår Hume hur vi kan göra det. Det verkar vara begripligt och önskvärt att diskutera om estetiskt värde. Detta undermineras inte av deras beroende av responser. Att hänvisa till idealiserade bedömare är på sin höjd en metod, ett hjälpmedel, och inte ett sanningskriterium.

Normativitet

Ett argument som förekommer redan i G.E. Moores kritik av John Stuart Mill är att värdeomdömen inte handlar om vad som ger upphov till vissa responser, utan om vad vi *bör* respondera mot på detta sätt.¹⁸ Motiveringen till en positiv respons antas ligga i det inneboende värdet hos objektet. Förklaringsordningen är enligt denna kritik den omvända från vad Hume föreslog. Detta påstående är dock obegripligt om det lämnas utan vidare förklaring. Det normativa element som en responsteori kan redogöra för har att göra

med att fokus är på det värdefulla objektet, och en rekommendation att uppta en respons på objektet i någon kapacitet riktar uppmärksamheten på de drag som gör objektet värdefullt, dvs. de drag som om de uppmärksammas i bästa fall ger upphov till positiva responser hos betraktaren. Hume menar antagligen att föreställningen om en idealiserad observatör kan vara en metod för att peka ut just dessa drag, och att vi därför gör klokt i att lyssna på bedömare som vi anser åtnjuta vissa av de relevanta egenskaperna. Värdeomdömen är normativa inte bara därför att de talar om vad du skulle njuta av om du hade det framför dig, utan om vad du *bör* försöka njuta av. Värdeomdömen tolkade i enlighet med en responsteori kan vara normativa i den meningen att de rekommenderar uppmärksamhet ägnad åt sina objekt, även om detta värde ytterst valideras av ytterligare responser.

Hedonistisk estetik

I en rad märkvärdiga artiklar i tidskriften *Mind* i början av 1890-talet utvecklade Henry Rutgers Marshall en hedonistisk teori om estetiskt värde.¹⁹ Motiveringen till detta projekt var enkel: responsberoendet hos estetiska kvaliteter visar att estetikens åtminstone delvis ställer oss inför problem av en psykologisk natur. Om vi letar efter det estetiska värdet hos ett objekt letar vi förgäves i detta objekt självt, vi bör i istället vända uppmärksamheten till den del av det subjektiva tillståndet som inte är en direkt sensation av objektet och där finner vi någonting som alltid är närvarande när den ”estetiska effekten” föreligger, nämligen *njutning*. Estetikens problem kan lösas om estetikens ses som en särskild del av ett bredare projekt, som Marshall kallar ”the Science of Hedonics”.

Marshall, precis som Hume, fokuserar på den psykologiska behandlingen av estetikens problem. För att förstå vad värde är måste vi förstå hur vi kan uppfatta det, hur det kan påverka oss så som det gör. Både Hume och Marshall fokuserar dessutom på njutningen (pleasure) som det centrala psykologiska tillstånd med vars hjälp estetikens domän ska förstås.²⁰

Marshall noterar att vi skiljer oss åt vad gäller de kriterier vi accepterar för vad som är estetiskt värdefullt; detta är ett enkelt sociologiskt faktum om vår estetisk-kritiska praxis.²¹ Men det är inte till dessa vi ska vända oss om vi vill ha en generell teori om det värdefulla. Vad som gäller generellt är vad våra kriterier får oss att uppleva i konfrontationen med det som pekas ut som estetiskt värdefullt. Om den relevanta estetiska responsen säger

Marshall att oavsett vad mer som kan sägas om den så kan dess njutbarhet åtminstone inte ifrågasättas.

Men inte alla njutningar är estetiska. Vissa njutningar frånkänns betydelse för den estetiska domänen därför att de saknar *permanens*. Vad som avnjuts vid ett givet tillfälle kan avta dramatiskt i njutbarhet för varje upprepning. Enbart momentant upplevd njutning är inte tillräckligt för att avgränsa den estetiskt relevanta domänen av responser. Vi är planerande varelser och har förmågan att bedöma sådant som inte för ögonblicket är närvarande: vi kan därför avgöra att någonting är värdefullt även om vi inte just då njuter av det, nämligen om vi vet att vi skulle göra det om inte vissa, för estetiska omdömen irrelevanta, omständigheter förelåg. Omvänt kan vi bortse från momentan njutning om vi vet att vi inte skulle erfara denna njutning vore det inte för vissa estetiskt irrelevanta omständigheter som då föreligger. Återigen är det viktigt att inse att detta inte ska förstås som en tolkning av vad vi *avser* med våra omdömen.

De verkligt goda estetiska objekten, menar Marshall, är de vi inte tröttnar på, där de njutbara elementen förhåller sig så till varandra att uppmärksamheten kan förskjutas från det ena till det andra med njutbara resultat, någonting som ger upphov till nya objekt för njutning.²² Också Hume såg detta.²³ Ett estetiskt gott verk, menar Marshall, är ett som balanserar sina element så att observatören hålls i föränderligt tillstånd av njutbar uppmärksamhet. Ett sådant verk kommer att producera den mest omfattande mängden njutning, även om det inte producerar den allra livligaste.²⁴ Marshall föreslår därför att vi kallar det estetiskt som upplevs njutbart vid upprepning. ”*Each one’s field of aesthetic judgment is his relatively permanent pleasure field of revival.*”²⁵

Denna definition har fördelen att inte utesluta sådant som värdet av chockerande eller upprörande verk, eftersom vad som kan vara direkt obehagligt vid första påseendet fortfarande kan vara ”pleasurable on revival”.

Marshall har här också gjort en distinktion mellan estetiska impressioner, dvs. njutningar, och estetiska ”omdömen” som är baserade på dessa, och som förstås enligt ovan. På detta sätt avskiljs den stora hedonistiska domänen från den snävare estetiska: den estetiska njutningen är den som utgör/används som evidens för estetiska omdömen. Det finns alltså njutningar som vi inte har någon tendens att anföra som stöd för våra estetiska omdömen eller som vi inte *accepterar* som stöd för estetiska omdömen.

Marshall definition har ett relativistiskt element, han talar trots allt om

”var och ens fält av estetiskt omdöme”. Men Marshall menar, precis som Hume (och är precis som Hume ute efter en ”heuristic device” för att göra det möjligt att samtala meningsfullt om dessa saker) att *idealisering* här har en användning. Då och då, menar Marshall, uttrycker en individ ett ideal som upplyser (enlightens) konst-världen (the world of Art). Detta innebär att vissa individer, sådana vars omdöme vi litat på eller har anledning att lyssna på, har förmågan att isolera och kommunicera just de drag i ett estetiskt objekt som vi bör uppmärksamma, eftersom uppmärksamhet riktad mot dessa drag är njutningsfullt belönande för oss.

Värdeupplevelser som kritisk respons

Aesthetic experiences both prompt and validate aesthetic evaluations, so that it can be said that aesthetic evaluation subsists entirely in the realm of aesthetic experience.²⁶

Även Jeffrey Petts har en anfader i Hume, men tillhör framförallt en tradition från John Dewey som innehåller filosofer som John McDowell och David Wiggins.²⁷ McDowell ställde sig frågan hur en *känsla* kan konstituera en upplevelse i vilken världen s.a.s. avslöjar sig för oss på det sätt som föreslås av en responsinriktad analys av estetiskt värde.²⁸ I själva verket, åtminstone enligt de ”appraisal” teorier om emotioner som för tillfället har en stark position, avslöjar känslor framförallt hur en situation/objekt/tillstånd utvärderas av oss.²⁹ I bästa fall är dessa känslor sådana att det som värderas positivt av oss faktiskt är bra för oss.³⁰ Petts argumenterar att den fundamentala verksamheten som anknyter och ger upphov till estetiska upplevelser är *kritisk* till sin natur. Med detta avser han att den estetiska upplevelsen är essentiellt kritisk: en estetisk upplevelse kännetecknas av att den är möjlig att kommunicera och alltid är öppen för kritiskt bedömning.³¹

Den kritiska verksamhet vi ägnar oss åt i vårt erfalande av världen förstår Petts som att estetiska upplevelser inte bara är fenomenologiskt distinkta från andra upplevelser, utan framförallt *axiologisk* distinkta. Estetiska upplevelser är i grund och botten *utvärderande* upplevelser.³²

Estetiskt värde etableras genom en kritisk diskurs som både startas av och ytterst bevisas av en upplevd respons, ”a feeling of approbation”, mot objektet i fråga. Petts menar att för att ett verk skall sägas vara värdefullt

räcker det inte att jag tycker om det. För att detta gillande skall kunna etablera estetiskt värde måste jag också kunna visa på *skäl* för detta gillande som också andra kan ta del av, och som resultat av vilket de kan erfara samma affektiva respons själva. De skäl för att gilla ett verk som kan etablera värde ska alltid kunna träda in i den kritiska diskurs som etablerar värde.

De skäl som anges är sådant som pekar på objekten och uppmanar till en ny granskning som förhoppningsvis ska väcka de responser vi här har talat om. *Diskursen* spelar här den roll som idealisering gör hos Hume och Marshall.

Skäl som diskvalificeras är sådant som en teaterdirektörs tillfredsställelse vid att se en fullsatt salong vid en föreställning. Nu skulle man ju kunna hävda att praktiskt taget *alla* våra skäl ytterst kan härröras till egenintresse och andra ljusskygga skäl. I Hackings mening kan vi acceptera att sådana skäl i viss utsträckning *modulerar* våra responser, men det finns också universella skäl, baserade i universella mänskliga behov. Petts menar att estetiska upplevelser "avslöjar" verkligt värde efter som de markerar en *adaptiv* respons mot omgivningen. Denna adaptivitet består i att universella mänskliga behov tillfredställs av objekt mot vilka vi responderar på ett positivt sätt. Även *personliga* motiv för att gilla ett verk kan mobilisera estetiskt värderande, så länge som dessa kan få mig att informera och förmå andra att uppleva estetisk uppskattning av verket jag har personliga motiv för att uppskatta. Kravet på en förklaring eller motivering av värderande gör att detta värde blir publikt och därmed objektivt i en mening: estetiskt värde är inte längre begränsat till ett personligt omdöme.³³

Relationen mellan evaluativa och icke-evaluativa egenskaper

Också Alan Goldman tillskriver omdömen om estetisk skönhet har en dubbel tillhörighet: de refererar dels till egenskaper hos det estetiska objektet, men de uttrycker också responser på dessa objekt. Att säga om ett objekt att det är vackert är åtminstone delvis att säga att det är sådant att det väcker en njutbar respons hos vissa observatörer.³⁴

Han påpekar också att estetiska omdömen kan ogiltigförklaras om responserna de är baserade på i sin tur är baserade på eller rättfärdigade av estetiskt irrelevanta egenskaper hos objektet eller bedömare. Det finns en spänning mellan objektivitet och subjektivitet hos det estetiska värdet. Exakt hur den omtalade responsen väcks av objektet är ospecificerat av det

estetiska omdömet, och är inget som kan utvinnas ur vad bedömare *avser* med omdömet.

Goldman kontrasterar skönhet med vad han kallar ”artistic merit”. Det sköna är njutbart att observera, medan ”artistic merit” inte alltid ger upphov till omedelbar njutning, det känns snarast igen på att det ger upphov till en positiv respons som under normala omständigheter motiverar fortsatt uppmärksamhet. Som vi såg ovan är det inte nödvändigt för en hedonistisk teori om estetiskt värde att det estetiska objektet alltid ger upphov till njutning, så länge som njutning har en central förklarande roll i hur objektet känns igen/etableras som estetiskt.

Goldman är intresserad av hur evaluativa egenskaper förhåller sig till icke-evaluativa. Vi vill kunna säga att estetiskt värde beror på (supervenierar) andra egenskaper som objektet har. När vi förklarar vari ett verks värde består hänvisar vi vanligtvis till objektiva, icke-evaluativa egenskaper hos verket, sådana vars existens kan avgöras empiriskt. Men vi refererar också till vad som kan kallas *evaluativa* egenskaper, dvs. egenskaper som redan beror på en estetisk respons, t.ex. sådana som det krävs en viss smak för att kunna uppfatta. Dessa i sin tur kan vi anta, beror på icke-evaluativa egenskaper. Är det då dessa icke-evaluativa egenskaper som ytterst *ger skäl* för estetiska värderanden?

Goldman menar att det finns basala estetiska egenskaper, dessa är främst upplevelse-kvaliteter och relationer mellan sådana. Dessa är egenskaper som grundar positiva värderanden. Men det värde/värderande som knyts till upplevelser av estetiska kvaliteter kan inte frikopplas från de estetiska kvaliteter mot vilka de är riktade: värderandet är en del av hur de upplevs.³⁵ Estetiskt värde ligger dock inte enbart i njutbarheten av de sensationer som uppstår då vi erfar ett konstverk, även när sådana sensationer är involverade: De perceptuella erfarenheter goda konstverk ger är värdefulla på grund av hur de är strukturerade när de riktas mot estetiska egenskaper hos dessa objekt. Verk som har ”artistic merit” i Goldmans mening är sådana som ger upphov till en positiv respons i kraft av det sätt på vilket dess fenomenella egenskaper och relationer mellan dem genererar *ytterligare* erfarenheter av dem. Skönhet må vara det som ”is universally found to please” i Humes/Marshalls mening, men ”Artistic merit” kräver dessutom att verket manar till fortsatt uppmärksamhet, en förskjutning av vad som ger upphov till njutning på detta sätt.³⁶

En svårighet för teorier som behandlar perceptuella erfarenheter som

grundläggande för värde, är att kvalitativt oskiljbara objekt tycks kunna ha olika estetiskt värde. Ta t.ex. fallet med förfalskningar, eller ready-mades. Goldman hanterar dessa på följande sätt: Det objekt som konstverket utgör kan vara betydligt mer komplext än vad bara perceptuell oskiljbarhet indikerar. Konstverk har också representerande och expressiva egenskaper, t.ex., och dessa är underdeterminerade av det rent perceptuella. Men dessa egenskaper ingår fortfarande i det vidare objekt som vi kontemplerar i den estetiska bedömningen. Ett verks originalitet kan vara en av dessa saker, dess tillkomsthistoria en annan. Många av dessa representerande egenskaper kommer vara konventionellt baserade, om än inte alltid konventionellt sanktionerade, naturligtvis.

Att ett verk kan vara estetiskt värdefullt på grund av hur det förändrar eller förvaltar en tradition kan också förklaras med hänvisning till responser eftersom dessa faktum, om vi är bekanta med dem, har förmågan att förändra hur vi upplever dem.³⁷ Även värde som tycks bero på semantiskt *innehåll*, sådant som karaktärsteckning, intrig och struktur likväl som moraliskt och filosofiskt innehåll i en roman, kan förklaras på detta sätt. Men bara i så måtto som de ger upphov till upplevelser av det eftersökta slaget.

Eftersom det inte bara är enskilda, momentana, upplevelser utan också upplevelser av deras sammanhang och relationer mellan dem som spelar roll för det estetiska värdet, och dessa relationer kan påverka hur elementen upplevs, är det föga troligt att vi ska finna "objektiva" element som alltid pålitligt ökar värdet av ett objekt på samma vis: hur dessa element upplevs beror på de kontexter de förekommer i och vilka andra element de står i relation till och deras värde är ytterst motiverat enbart av hur dessa relationer ger upphov till responser. Goldman gör ett par försök att finna pålitliga principer för vad som ger upphov till sådana responser och appellerar till sådant som "ordning inom komplexitet", men dessa principer är rimliga bara då de är vaga. Även om generaliseringar är möjliga, tycks de alltid öppna för motexempel. Denna iakttagelse underminerar ansatsen att utmejsla kriterier från pålitliga responser. Enbart tendenser är möjliga att skönja här, vilket i själva verket inte är teoretiskt förödande för en responsbaserad teori om estetiskt värde: Vi kan anta att produktionen av värderande responser är förklarbara på något ännu inte tillgängligt sätt, men inte nödvändigtvis på ett *generaliserbart* sätt. Nackdelen med en sådan teori är att den är opraktisk. En responsteori om estetiskt värde kan kanske inte ge oss generella objekt-bundna kriterier för estetisk kvalitet, och kan därför inte eliminera

det subjektiva elementet, men en teori som säger att estetiskt värde är responsberoende kan förklara varför det förhåller sig på det viset.

Goldman erkänner också att de universella principer vi försöker fånga inom estetiken kanske inte låter sig fångas, eller ens finns där att fånga. Det är fullt möjligt, kanske till och med troligt, att vi även då vi har full information och åtnjuter maximal känslighet fortfarande kan skilja oss åt vad gäller smak. "Smak" är en benägenhet att utvärdera på ett särskilt vis, eventuellt att förstås som den punkt vid vilken vi inte längre kan rättfärdiga våra värdeomdömen annat än genom att upprepa dem. Detta utmynnar i ett ytterst svagt supervenienskrav för estetiskt värde på "objektiva" egenskaper: estetiskt värde supervenierar helt enkelt på de objektiva egenskaper som ger upphov till de eftersökta responserna: det finns inget annat sätt att identifiera dem på, för de har ingenting annat gemensamt.

I "Aesthetic versus Moral Evaluations"³⁸ påpekar Goldman att om expressiva och normativa aspekter av estetiska omdömen är essentiella, om det är det som ger dem deras specifika karaktär, är det rimligast, om vi vill behålla en realistisk analys av dem, att anta en Humeansk, relationell form av realism. Det relationella elementet som är inherent i respons-teorin om estetiskt värde kopplar värdet till motivationella och expressiva tillstånd hos bedömaren, vilket är vad som krävs för att göra dess normativa karaktär begriplig. Om värdeomdömen relativiseras till individer eller grupper av ideala bedömare kringgår vi problemet med inkoherens: Olösbar oenighet kan förklaras av att de vi är oense med är sådana som inte tillhör den grupp vi talar om, och därmed inte den grupp vars responser bestämmer extensionen av den estetiska domänen (för denna grupp). Goldman föreslår att våra estetiska värderingar visserligen kan vara ambivalenta, men den tillhörighet som ifrågasätts gäller inte frågan om realistiska eller anti-realistiska tolkningar av värdeomdömen, utan snarare den mellan uttryck för vår egen smak och uttryck för smaken hos t.ex. en bedömare som är mer känslig för det värde som kan finnas i verket i fråga. Det är inte alltid självklart till vilken kategori ett specifikt värdeomdöme tillhör, dvs. vilken grupp som inherent refereras till, och därmed heller inte huruvida detta omdöme är sant eller inte.

Goldman noterar vidare att hur den estetiska erfarenheten än karaktäriseras, och detta är en kontroversiell fråga, står det ändå klart att de estetiska egenskaperna hos ett objekt ger upphov till erfarenheter som är värda vår uppmärksamhet, och som är värdefulla som erfarenheter. Det estetiska värdet av konstverket är inte ekvivalent med värdet av de erfarenheter de ger

upphov till, men dessa två värden är, enligt denna teori, intimt kopplade till varandra.

Estetisk värde-teori och kritisk praktik

Det finns ytterligare en möjlighet: estetiska erfarenheter kan ge upphov till en möjlig generalisering till mer objektiva kriterier för estetiskt värde, och dessa kriterier kan sedan anta ett eget liv och frigöra sig från responsbundenheten. Det finns fördelar med att identifiera estetiskt värde på detta sätt: vi skulle verkligen kunna ha en robust realistisk teori om estetiskt värde och en av subjektiva medel oberoende bedömningsgrund. Men nackdelarna är också omfattande. Inte minst för att en så överväldigande majoritet av oss faktiskt vill säga att estetiskt värde beror på responser. Vi litar i slutändan mer på våra erfarenheter än på artificiellt konstruerade kriterier: i själva verket är responser det medel med vilket vi ogiltigförklarar sådana kriterier. Ingenting av det jag hittills har sagt har implikationen att estetisk bör bedrivas som en form av psykologi, som i Marshalls förslag. *Kritik är inte värdeteori*. Vad som uppvisats här är ett sätt att förstå estetiskt värde med hjälp av responser. Jag har försökt visa att en sådan förklaring kan lyckas, men det betyder inte att vi bör ersätta kritiskt värderande, uppradandet av skäl för omdömen etc., som inte hänvisar till responsberoende. Sådan kritik har sin funktion, i många fall samma funktion som *litteraturen* kan ha, nämligen att dirigera uppmärksamheten till att upptäcka och undersöka olika emotionella och intellektuella möjligheter. Vad en responsorienterad estetisk värdeteori kan göra är att ge en förklaring till hur denna funktion ska förankras ontologiskt och psykologiskt, ge en princip för hur värdeomdömen kan valideras, och därmed visa hur en sådan funktion kan existera i en värld av vårt slag och ha betydelse för varelser som oss. En teori om vad estetiskt värde är kommer inte nödvändigtvis att resultera i en metod för att avgöra det estetiska värdet hos specifika objekt, eller ens för att generera omdömen. Sådana omdömen genereras ändå; vad vi kan göra att beskriva vad den praktiken går ut på; bakgrunden, så att säga, till dessa omdömens begriplighet, kommunicerbarhet och kontroversiella natur.

Noter

- 1 Se t.ex. Bourdieu i den här volymen.
- 2 Ian Hacking, *Social konstruktion av vad*, översättning Bengt Hansson, Stockholm, Thales 1999.
- 3 En implicit kritik av deflationistisk "socialkonstruktivism" kan utvinnas ur det presenterade förslaget, nämligen att estetik framförallt är en *psykologisk* fråga; och att sociala strukturer radikalt underdeterminerar psykologin och därför inte har samma förklaringskraft.
- 4 David Hume "on the standard of taste" i *The Philosophical Works of David Hume*, vol 3. red T.H Green och T.H Grose, London, Longman, Green, 1874–75. Hume använder inte själv termen "estetiskt värde" utan "det sköna".
- 5 Det tidigare vore fallet om värdeomdömen t.ex. är *uttryck* för responser, och därmed inte påståenden som kan vara sanna eller falska. Det senare om en s.k. "error-theory" är riktig. En sådan teori säger att alla våra värdeattribitioner tillskriver objekt en viss egenskap, men eftersom denna egenskap inte existerar så är alla våra värdeattribitioner falska.
- 6 Ett problem är givetvis att konkurrerande teorier om estetiskt värde kan vara oense om vad det är som ska förklaras. Det kan då ifrågasättas om de ens är teorier om samma sak.
- 7 Hume tar upp några exempel på befängda värderingsordningar som vi måste kunna diskvalificera med den teori vi utvecklar. Den litterära kanon är naturligtvis en lista av detta slag.
- 8 Plus en tillräckligt specificerad kontext. Detta gäller också saker som kokpunkter, lösbarhet etc.
- 9 Dessa egenskaper beror i sin tur på andra egenskaper som objektet har. En och samma egenskap kan således vara grunden till en mängd dispositionella egenskaper, beroende på vilken situation som åsyftas.
- 10 Alan Goldman "Aesthetic qualities and aesthetic value", *Journal of Philosophy*, 1990, s. 23–37.
- 11 I själva verket är detta något som måste kvalificeras: vad subjektet tror om egenskapen kan vara en del av det dispositionella tillstånd det handlar om, i vilket fall egenskapen inte skulle vara oberoende av vad vi tror.
- 12 Hume (1874–75).
- 13 **"what has been universally found to please". Men domänen måste kanske avgränsas ytterligare:** inte allt som har denna tendens är estetiskt. Det är givetvis öppet att postulera en särskild sorts estetisk njutning.
- 14 En stor del av "kulturkritiken" kan förstås som att vi *aldrig* i värdeomdömen kan bortse från intressen, våra egna explicita, eller de som är inneboende i vår kultur, vår kontext. Den stora frågan blir då, återigen huruvida intresse enbart *modulerar* omdömet, eller konstituerar det fullständigt.
- 15 Hume själv ger inga sådana kriterier, dock ger han en lista av karaktäristiska egenskaper åt den idealiserade bedömare.
- 16 Hume, "on the delicacy of taste and passion", se översättning i den här volymen.
- 17 Se Goldman nedan som tillåter oss att även i det idealiserade fallet skilja oss åt. En idealiserad version av dig och en idealiserad version av mig skulle inte nödvändigtvis fälla samma estetiska omdömen.
- 18 "Desirable" betyder inte "is desired" utan "*ought* to be desired". G.E. Moore, "Principia Ethica", Cambridge University Press, Cambridge 1903.
- 19 Henry Rutgers Marshall, "The field of aesthetics psychologically considered", *Mind* 1892

- (1) s. 358–378, "The field of aesthetics psychologically considered II: the differentiation of aesthetics from hedonics", *Mind* 1892 (2) s 453–469 och "Hedonic Aesthetics", *Mind* 1893 s. 15–41.
- 20 Detta, märk väl, är inte ekvivalent med den simplistiska hedonistiska teorin att ett verks estetiska värde är direkt proportionerligt till den mängd njutning det orsakar.
- 21 Se Jeffrey Petts, "Aesthetic Experience and the revelation of value", *Journal of Aesthetics and Art-criticism*, 2000, s. 61–71, se också nedan.
- 22 Detta är i linje med vissa indikationer från modern forskning om hur njutning fungerar: Njutning är obetingat belönande och befrämjas av en viss nivå av uppmärksamhetskrävande ansträngning. se t.ex. Richard Layard "Happiness – lessons from a new science", Penguin Press, London, 2005. Marshall (1893) skriver att "the only means by which we are able to insure *permanency* of pleasure is by having open before us wide opportunities to change the content of our thought" s 34.
- 23 Hume (1874–75) "...there is a species of beauty, which, as it is florid and superficial, pleases at first, but being found incompatible with a just expression either of reason or passion, soon palls upon the taste, and is then rejected with disdain, at least rated at a much lower value".
- 24 Marshall (1893).
- 25 Marshall (1892 (2)) s 461.
- 26 Petts (2000).
- 27 John Dewey, "Art as experience", Capricorn, New York, 1958 (1934).
- 28 John McDowell, "Aesthetic Value, Objectivity and the fabric of the world" i *Pleasure, Preference and Value*, red. Schaper, Cambridge University Press, Cambridge 1983. Hume, som vi såg, menade att känslor inte avslöjar någonting utöver sig själva, det värderande element de innehåller har bara sig själva som objekt, och är därmed sanna närhelst de förekommer.
- 29 Se t.ex. "The handbook of Affective Sciences", red. Davidson, Scherer, Goldsmith. Oxford, 2003.
- 30 En viss komplikation här är att inte nog med att det som uppfattas är bra för oss, det är också så att det faktum att *någonting*, godtyckligt vad, som upplevs som gott, dvs. njutningsfullt, är bra för oss på en mängd sätt. En viss läsning av värdet *av* konst består just i detta.
- 31 Detta är givetvis bara nödvändiga villkor, inte tillräckliga.
- 32 Jag själv och andra har argumenterat för att detta också är en fundamental egenskap hos njutning och smärta. Om den estetiska upplevelsen är en form av njutning, som föreslagits här, är detta naturligtvis någonting som följer. Se David Bengtsson "The phenomenology of Value" i *Patterns of value vol. 2* red. Rabinowicz och Rönnow-Rasmussen, Lund Philosophy Reports, 2004.
- 33 Det är dock fortfarande *våra* responser vi pratar om, och frågan är öppen vad detta "vi" inkluderar.
- 34 Goldman, *Aesthetic qualities and aesthetic value*, *Journal of philosophy* (1990).
- 35 Se också Bengtsson 2004.
- 36 Vilket både Hume och Marshall tycks ha varit böjda att hålla med om.
- 37 Goldman måste då säga att detta inte är estetiskt irrelevant, vilket somliga kanske skulle vilja hävda.
- 38 Goldman *Aesthetic vs. Moral Evaluations*, *Philosophy and phenomenological research* (1990).